

ВІДГУК
офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента
СУДАРЕНКО Олени Володимирівни
на дисертацію КРАВЧЕНКО Оксани Юріївни
на тему: «Теоретико-правові засади
регулювання діяльності системно важливих банків»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 081 «Право»
галузі знань 08 «Право»

Актуальність теми дослідження. З часів проголошення незалежності Україна намагалася вибудувати незалежну, правову державу. Багато випробувань як внутрішніх, так і зовнішніх створювали перешкоди на цьому шляху (рішення влади, світова фінансова криза, COVID-19, війна, розв'язана росією проти України). Були періоди значної ліквідації банків, у тому числі й системно важливих (системоутворюючих). Неодноразово держава змушена була вживати заходів щодо фінансової підтримки банків, зокрема щодо Укргазбанку, Приватбанку тощо. При цьому Україна не змінювала своїх євроінтеграційних намірів, вперше визначених у Постанові Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-ХІІ «Про основні напрями зовнішньої політики України». Починаючи з 2014 року питання євроінтеграції набувають все більшого значення. У 2024 році схвалено переговорну рамку для України щодо вступу до ЄС та відбувається вже скрінінг законодавства.

Отже, сьогодні стоїть питання щодо адаптації норм законодавства України до законодавства ЄС. Однією з проблем, з якою стикається Україна у процесі євроінтеграції – відсутність офіційного перекладу актів ЄС, отже відсутність уніфікованого застосування відповідних актів. Здійснити таку адаптацію без наукових розробок не можливо. Провідним завданням будь-якої науки є розроблення теорій та закономірностей, що придатні для практичного використання. В сучасних умовах виборювання незалежності нашої держави, переосмислення системи суспільних відносин у зв'язку з євроінтеграційними процесами, гостро постає завдання уточнення та поглиблення існуючих категорій та понять фінансового, господарського, корпоративного права, з'ясування сутності багатьох процесів та питань, зокрема тих, що співвідносяться з питаннями діяльності системно важливих

банків, форм участі держави у фінансовій підтримці суб'єктів господарювання, у тому числі системно важливих банків, задля упередження та недопущення чергової фінансової кризи як в Україні, так і світі.

З огляду на вищезазначене дисертаційне дослідження Кравченко Оксани, присвячене системному аналізу теоретико-правових засад регулювання діяльності системно важливих банків; з вивченням світового досвіду форм участі держави у відновленні фінансового стану суб'єктів господарювання, банкрутство яких може призвести до негативних наслідків у державі та для світової економіки; фокусуванням уваги на потребі правильного перекладу правової термінології «too big to fail», «bail-out», «bail-in», враховуючи ознаки, які притаманні відповідним процесам, а також на практичних аспектах цієї проблеми щодо системно важливих банків в Україні, є своєчасним та актуальним в умовах сьогодення.

Правовідносини, що досліджуються дисертанткою є предметом вивчення фінансового, господарського та корпоративного права. Проте в Україні відсутні комплексні наукові дослідження питань правового регулювання діяльності системно важливих банків, що також засвідчує актуальність рецензованого дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження виконане в рамках бюджетної теми юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме «Механізм державної влади в правовій державі» (номер державної реєстрації 0115U006024); Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки (Постанова Президії НАН України від 30.01.2019 № 30); Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права в межах Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України № 12-21 від 26.03.2021 року.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел, перелік яких налічує 386 найменувань, восьми додатків (А–Ж). Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок.

Ознайомлення з дисертацією засвідчує, що Кравченко Оксані вдалося досягнути мети дослідження, а представлені нею наукові результати, висновки та практичні рекомендації – обґрунтовані та достовірні. Використання наукових методів на різних етапах дослідження дало змогу авторці розкрити поставлені

у роботі завдання та одержати результати, що мають теоретичне і практичне значення.

Опрацювання значної кількості наукових джерел підтверджує широкі межі дослідження, що дозволило дисертантці аргументувати викладені у роботі наукові підходи, позиції та положення, обґрунтувати результати і пропозиції. Безумовним здобутком та індивідуалізацією дисертації, що засвідчує вірогідність наукових положень дисертації є те, що Кравченко Оксана провводить системний аналіз положень законодавства багатьох держав світу, ЄС, актів міжнародного законодавства, законодавства України, а також матеріали судової практики.

Грунтовність, повнота та завершеність дослідження засвідчує логічний та послідовний виклад матеріалу згідно з обраною концепцією, що відповідає структурі роботи, а саме: висвітлення на початку загальнотеоретичної характеристики системно важливих банків у національній та зарубіжній правовій доктрині; далі розкриття питання щодо концептуальних засад участі держави у діяльності системно важливих банків; і далі – сучасні підходи до правового регулювання діяльності системно важливих банків.

Об'єктом дослідження дисертантка обрала суспільні відносини, що виникають у процесі регулювання діяльності системно важливих банків. Предметом дослідження є правове забезпечення діяльності системно важливих банків.

До позитивних моментів дисертаційного дослідження слід віднести те, що авторка не запозичує правову термінологію інших держав, ЄС без її досконалого вивчення. Вона наполягає на потребі аналізу сутності правових актів, в яких використовується відповідна термінологія, а також на потребі вивчення історичних, лінгвістичних, юридичних основ, що закладені в ту чи іншу дефініцію чи вираз. Обраний авторкою дисертації підхід надав можливість сформулювати авторські висновки та пропозиції удосконалення законодавства.

Кількість сформульованих авторкою дисертаційного дослідження висновків (С. 72–75; 135–138; 163–166; 167–175), що винесені до розділів дисертаційного дослідження та узагальнені як кінцеві, а також авторська концепція структури проєкту Закону України «Про відновлення платоспроможності та врегулювання неплатоспроможності банків» (Додаток Д, С. 237), засвідчує значний теоретичний та практичний здобуток авторки.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження Кравченко Оксани містить науково обґрунтовані теоретичні результати, наукові положення, що в сукупності дадуть можливість вирішити питання правового регулювання діяльності системно важливих банків за допомогою процедур «bail-out» та «bail-in», як суб'єктів, що належать до «занадто великих для краху

компаній», а також щодо ролі держави у регулюванні діяльності системно важливих банків. Зазначені наукові положення та теоретичні результати становлять наукову новизну. Дисертаційне дослідження Кравченко Оксани є одним з перших в Україні комплексним дослідженням теоретико-правового регулювання діяльності системно важливих банків, що дає цілісне уявлення про правовий статус системно важливих банків за законодавством України та законодавством інших держав, про їх співвідношення з міжнародними системно важливими банками (С. 48–50, 58–60); про набуття відповідними суб'єктами правовідносин статусу «занадто великих для краху банків»; а також «про ієрархічну залежність понятійно-категоріального апарату від ширшого до вузького: «ЗВДК-компанія» – «ЗВДК-банк» – «системно важливий банк»» (С. 55–56, 61–62).

Поряд із зазначеними висновками, які запропоновані особисто авторкою, можна виокремити й інші наукові пропозиції і висновки, що характеризуються науковою новизною, які вироблені на основі аналізу наукових праць, чинного законодавства України, Директив ЄС, актів законодавства інших держав та актів суб'єктів міжнародного права, а саме:

- сформульовано низку предметних дефініцій: «занадто велика для краху компанія», «бейл-аут», «моральний ризик», «бейл-ін» (С. 27–28). Так, під занадто великою для краху компанією (ЗВДК) авторка пропонує розуміти компанію, банкрутство якої буде недопущене урядом держави шляхом надання фінансової підтримки, оскільки крах такої компанії, завдяки її розміру, значимості, важливості, складності, системності та взаємопов'язаності з іншими учасниками ринку, матиме нищівні наслідки як для фінансової стабільності, так і для економіки в цілому внаслідок ланцюгової реакції, яка виражатиметься у каскаді одночасних банкрутств великої кількості юридичних осіб системи (С. 3, 27, 43). Ми погоджуємося з дисертанткою, що «...вивчення, визначення та встановлення системно важливих банків та занадто великих для краху компаній переслідують одну мету – запобігти їх негативному глобальному впливу на фінансову та економічну системи окремої держави та світу в цілому» (С. 61). Також імпонує те, що дисертантка для кращого з'ясування передумов набуття статусу ЗВДК досліджує правовідносини, які були притаманні різним державам, правовим системам, а також відбувалися у різні сторіччя;

- розкрито три форми участі держави у фінансовій підтримці занадто великих для краху компаній, у тому числі системно важливих банків, які перебувають на межі банкрутства: бейл-аут; бейл-ін та політика невторчання (зміст розділів 2–3, та підсумовано на С. 135). Однією з форм участі держави у фінансовій підтримці системно важливого банку, який перебуває на межі банкрутства є бейл-аут – вимушена державна фінансова

підтримка ЗВДК (занадто великих для краху) компаній, у т.ч. системно важливих банків, яка здійснюється з метою забезпечення фінансової стабільності держави та світу та супроводжується додатковим навантаженням на платників податків (С. 28, 80–85). Дисертанткою висвітлено відмінність поняття «державна допомога», яке є характерним для законодавства України від поняття «бейл-аут», що є характерним для законодавства інших держав. Так, поняття «державна допомога» та поняття «бейл-аут» «не варто ототожнювати, оскільки бейл-аут передбачає надання виключно фінансової підтримки, водночас «державна допомога» може надаватися не лише у фінансовій формі (С. 83). Також акцентує увагу, що «у зарубіжній науковій літературі відсутнє ототожнення термінів «state aid» та «bail-out», а тому недоцільно ототожнювати поняття «бейл-аут» та «державна допомога» і для цілей української правової науки» (С. 83).

Під бейл-ін, авторка дисертаційного дослідження, пропонує розуміти інструмент (для права ЄС) / процедуру (для законодавства України), який/яка дозволяє уповноваженим органам держави підтримувати критичні функції фінансової установи шляхом списання незабезпечених вимог кредиторів та/або їх конвертації в частку в статутному капіталі з метою підтримання достатньої ринкової довіри до такої установи, захисту державних коштів, забезпечення фінансової стабільності, зниження морального ризику та підвищення ринкової дисципліни (С. 126, 138);

- доведено, що «чинним законодавством України процедура бейл-ін передбачена виключно у поєднанні з продажем неплатоспроможного банку інвестору. Таким інвестором може виступати держава, яка набуває право власності на акції такого банку на підставі договору купівлі-продажу», «...за законодавством ЄС бейл-ін може використовуватись як у поєднанні з іншими інструментами врегулювання (англ. resolution tools), так і самостійно» (С. 153). Досліджуючи процедуру націоналізації ПриватБанку дисертантка зазначає відмінність націоналізації та бейл-іну, зазначаючи, що «До ПриватБанк було застосовано процедуру бейл-ін (конвертація акцій додаткової емісії на грошові вимоги пов'язаних осіб). При цьому, як засіб запобігання виникнення нестабільної ситуації у банківській системі, ПриватБанк було націоналізовано (держава в особі Мінфіну придбала 100 % акцій ПриватБанк за ціною одна гривня). Такі дії відбувалися відповідно до законодавства України та корелювалися з нормами права ЄС, зокрема з Директивою 2014/59/ЄС» (С. 157);

- виокремлено систему ідентифікаційних ознак загрози банкрутства ЗВДК-компаній, отже і системно важливих банків, з метою вжиття превентивних заходів для недопущення їх банкрутства (С. 113).

На основі проведеного наукового дослідження авторка дисертації запропонувала розробити закон України «Про відновлення платоспроможності та врегулювання неплатоспроможності банків» (С. 162–163, 165–166, 174) та надала авторську концепцію структури проєкту даного закону (Додаток Д, С. 237); запропонувала внести зміни до у пункт 5622 глосарію термінів Acquis ЄС шляхом заміни терміну «інструмент внутрішнього визволу» на термін «бейл-ін» (С. 134, 138, 173).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній сфері при дослідженні питань правового регулювання діяльності системно важливих банків; навчальному процесі під час викладання дисциплін «Фінансове право», «Господарське право» та «Корпоративне право»; в законопроектній роботі Комітету Верховної Ради України з фінансової, податкової і митної політики та Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу при формуванні пропозицій до законодавства; в судовій практиці в процесі формулювання правових позицій при прийнятті та обґрунтуванні судових рішень.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Дисертаційне дослідження виконане дисертанткою самостійно із використанням сучасних досягнень теорії права, фінансового і господарського права України. Усі сформульовані в ньому положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень авторки. Основні положення та висновки дисертації Кравченко Оксани належно висвітлено у публікаціях, з яких 3 наукові статті у фахових виданнях, 3 тези доповідей. Одна наукова стаття оприлюднена у співавторстві з науковим керівником.

Сформульовані у дисертаційному дослідженні положення, висновки і пропозиції достатньо викладені у вказаних наукових публікаціях. Повнота викладу основних результатів дисертації відповідає встановленим для такого виду робіт вимогам. Кількість та обсяг публікацій, які розкривають основний зміст роботи, засвідчує достатній рівень апробування отриманих результатів.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Кравченко Оксани відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Зміст підрозділів дисертаційного дослідження Кравченко Оксани відповідає темі кожного з цих підрозділів, відповідно зміст дисертації – темі рецензованої дисертації.

Висновки, що сформульовані здобувачкою за результатами дослідження теоретико-правових засад регулювання діяльності системно важливих банків, є зрозумілими, обґрунтованими та доведеними.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, які встановлені національним законодавством. Порухень академічної доброчесності у дисертаційному дослідженні та наукових працях, в яких висвітлено наукові результати дослідження Кравченко Оксани не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Надаючи позитивну оцінку теоретичним і практичним напрацюванням Кравченко Оксани, що викладені нею у тексті рецензованої дисертації, висловлюю окремі рекомендаційні зауваження і побажання, що запрошують авторку до дискусії під час захисту:

1. На основі проведеного аналізу дисертантка стверджує, що процедура санації найбільш близька до процедури «бейл-аут» і, що їх не можна ототожнювати. Констатує, що з точки зору теорії, бейл-аут можна вважати різновидом санації, але ототожнювати ці два поняття буде помилковим (С. 5, 85). Водночас, серед відмінностей цих двох процедур не визначено тих характерних ознак (за виключенням потреби санації відповідати вимогам Кодексу України з процедур банкрутства), які дали можливість авторці дійти такого висновку. Зазначена пропозиція потребує додаткового обґрунтування, враховуючи те, що норми Кодексу України з процедур банкрутства не поширюється на банки (п. 2 ст. 2), а питання діяльності, реорганізації та ліквідації банку врегульовуються банківським законодавством. Зокрема, ст. 41-1 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» присвячена питанням особливостей виведення неплатоспроможного банку з ринку за участю держави.

2. Існує певна неузгодженість щодо визначення суб'єктів, які на думку дисертантки, забезпечують фінансову стабільність в Україні. Так, на С. 51 зазначається, що «основним суб'єктом забезпечення фінансової стабільності в Україні є НБУ». При цьому на С. 78, 170 авторка зазначає, що ключова роль у забезпеченні фінансової стабільності належить державі. Чи не вбачає авторка певної суперечливості між цими двома положеннями?

3. Восьмою передумовою потенційного негативного впливу краху ЗВДК-компанії на економіку держави дисертантка визначає «відсутність правових рамок для забезпечення здійснення рейтинговими агентствами належної оцінки можливості емітента виконувати свої зобов'язання» (С. 116), проте не пропонує шляхи вирішення відповідної проблеми. Схожа ситуація і щодо діяльності

суб'єкта господарювання, який провадить аудит діяльності банку і не може встановити ризики, які в подальшому призводять до неплатоспроможності банку і як наслідок потребу виділення коштів держави для врегулювання ситуації (С. 160–161). Як убезпечити у майбутньому надання неправдивих рейтингів, аудиторських звітів, що не відповідають дійсності? Чи потрібно, на Вашу думку, запроваджувати якісь дієві заходи впливу до таких суб'єктів господарювання? Чи передбачені відповідні заходи в законодавстві ЄС?

Висловлені зауваження носять уточнюючий та дискусійний характер та в цілому не зменшують науково-практичну цінність наукових положень, висновків і пропозицій, поданих авторкою на захист та сформульованих у загальному висновку до роботи.

Загальний висновок. Дисертація Кравченко Оксани Юріївни на тему: «Теоретико-правові засади регулювання діяльності системно важливих банків», що подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є завершеним, самостійним, комплексним, системним і новаторським за своїм змістом науковим дослідженням. Дисертація містить нові науково обґрунтовані та практично значущі результати, що вирізняються новизною та вирішують важливе наукове завдання у сфері теоретико-правового регулювання діяльності системно важливих банків.

Дисертація Кравченко Оксани Юріївни на тему: «Теоретико-правові засади регулювання діяльності системно важливих банків» за своєю актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її авторка – Кравченко, Оксана Юріївна на підставі прилюдного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Офіційний опонент доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Державного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук, доцент Олена СУДАРЕНКО